

Egy pálya kezdetéről – dokumentumközelben

Móricz Zsigmond pályakezdése az új levelezéskiadás felől*

Móricz Zsigmond levelezésének első szakasza, az 1892 és 1913 közötti időszakban általa írt és neki címzett levelek anyaga, ha egyelőre „lektorálás alatt” jelzéssel és „béta-verzióban” is, már elérhető a digiphil-en, „A magyar irodalomtudomány filológiai portálján”. A projekt, amelynek köszönhetően először a szűkebb szakma, majd a szélesebb közönség is elkezdhetette az ismerkedést a Móricz-életműnek ezzel a mindez idáig csak töredékesen ismerhető szegmensével, 2016-ban indult, és idén, január végén zárult le (remélhetőleg csak átmenetileg). A kutatócsoport, Cséve Anna vezetésével, azt tűzte ki célul, hogy digitálisan hozzáférhetővé teszi azt a hatalmas anyagot, amely közel tízezer levélből áll: mindezt abból az esettanulmányból tudhatjuk meg, amely a *Digitális Bölcsészet* 2018/1-es számában olvasható.¹ Bár nyilvánvalóan változhatnak még az ebben az írásban olvasható számok, az anyag méretét jelzi, hogy 2676 szerzői és 6864 írónak címzett levélről beszélhetünk, és 1913-ig, az első, már feldolgozott szakasz záróévéig közel 1300 levélről tudunk. Csak összehasonlításképpen: abban a kötetben, amelyet eddig használhattunk, ha Móricz leveleire voltunk kíváncsiak (*Móricz Zsigmond levelei I–II.*, sajtó alá rendezte F. Csanak Dóra, Budapest, Akadémiai, 1963), 88 levelet találunk az 1913-ig terjedő időszakból – igaz, ez a kötet kizárólag a szerzői leveleket adja közre, az előszó szerzője, Vargha Kálmán pedig maga is elismeri, hogy „nem teljes” az anyag.² (Persze, egy levelezéskötet voltaképpen soha nem lehet az.)

De nemcsak azt szeretném kiemelni, hogy ezentúl jelentősen több és nem pusztán Móricztól származó, de neki írott levelet ismerhetünk: abból a szempontból is kiemelt jelentőségű ez az vállalkozás, hogy egy gazdag levelezésanyag digitális kritikai kiadásának a módját mutatja meg. Cséve Anna és kollégái nem egyszerűen betették a leveleket a meglévő, gondosan kialakított keretek közé, nem kaptak kész sémákat, hanem folyamatosan dolgozniuk kellett magukon a kereteken is, vagyis kimunkálniuk,

* Ez az írás annak az előadásnak a bővített, átalakított változata, amely 2019. január 14-én hangzott el, a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1913)* című projektzáró konferencián.

¹ CSÉVE ANNA – FELLEGI ZSÓFIA – KÓMÁR ÉVA, *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása. Esettanulmány*, *Digitális Bölcsészet*, 1(2018), 1. sz., 159–174. <http://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszlet/article/view/227/202> (utolsó megtekintés: 2019. október 18.)

² „Ahogy a többéves, gondos gyűjtőmunka eredményeként most időrendbe sorozva végigolvashatjuk Móricz levelezésének még nem teljes, de igen gazdag és rendkívül érdekes gyűjteményét, az a benyomásunk, hogy ebben a kötetben az érettségi koráig vezető önéletrajzi művek folytatását kapjuk” VARGHA KÁLMÁN, *Előszó = Móricz Zsigmond levelei I.*, s. a. r. F. CSANAK DÓRA, Bp., Akadémiai, 1963, 6.

milyen lehetőségek és megoldandó feladatok állnak egy digitális levelezéskiadás előtt:³ miként a már emlegetett esettanulmányból megtudjuk, előzményként, segítségként az Arany-levelezés digitális kritikai kiadását használhatták csupán. Rendkívül összetett feladatot kellett megoldaniuk tehát, pedig épp elég lett volna a levelek összegyűjtése (kéziratkatalógus nem állt a rendelkezésükre), és a számos, különféle kézírás kiolvasása is: Móricz leveleinek 93 százaléka készült kézírással, és a neki leveleket küldők, például egyes családtagok sem feltétlenül tökéletes kalligráfiával állították elő irományaikat.

Érdemes pusztán abból a szempontból végignézni a korpuszt, hányféle tulajdonostól terelték együvé az anyagot, sokszor milyen összetett feladatot jelentett a datálás kinyomozása, meg annak a rengeteg emlegetett személynek az azonosítása, akiknek egy részét sehonnan máshonnan nem ismerhetjük, csakis innen, lévén ők a kiterjedt Móricz–Holics család tagjai. Csak hálásak lehetünk Cséve Annának és csapatának az elvégzett munkáért – és rendkívül fontosnak látom azt, hogy digitális szövegi kiadást csináltak, nem papíralapút.

Ha kulcsszavakat kellene keresnem a digitális kiadás melletti érvek megfogalmazásához, akkor a *javíthatóságot*, a *bővíthetőséget* és a *kereshetőséget* mondanám. Éppen a javítás és a bővítés esélye miatt kellene a szakmai gyakorlatnak is megváltoznia a digitális kritikai kiadások kezelésekor: bár az ilyen vállalkozások a szó hagyományos értelmében nem „jelennek meg”, nem lehet nekik könyvbemutatót csinálni, szétküldeni a recenziós példányokat, hanem felkerülnek a netre, mégis fontos, hogy akár online, akár offline folyóiratokban recenziók jelenjenek meg róluk, még ha ez eddig nem is volt bevett gyakorlat. Nemcsak azért lennének fontosak az effajta írások, hogy terjedjen az ilyen projektek híre: a bírálatokban felvetett kiegészítéseket, a szorgalmazott javításokat sokkal egyszerűbb megtenni, mint a nyomtatott kiadások esetében, ahol beszélni szoktunk ugyan a lehetséges második, javított, bővített kiadásokról, ezek azonban többnyire soha nem jelennek meg. A bővítés lehetősége azért is rendkívül fontos, mert ha egy író levelezésének a teljességét kívánjuk közreadni, hamar rájövünk, hogy különösen a szerző által írt levelek lappanghatnak (kis túlzással) bárhol a világban. (Sőt gyakran egy-egy papíralapú levelezéskötet „hív elő” további leveleket, a megjelenés hatására jön rá valaki, hogy nála is van a fiókban az adott írótól származó levél. Az utólag előkerülő levelek azonban csak egy digitális kiadásnál jelenthetnek valódi örömet, a papíralapú vállalkozásoknál inkább a kétségbeesést növelik a sajtó alá rendezőkben, illetve azt az érzést erősítik, hogy a kritikai kiadások köteteit valójában soha nem lenne szabad kiengedni a kezünkből.) A kereshetőséget talán nem is érdemes külön magyarázni, egy sajátos példát mégis hoznék arra, mire nem képesek a mégoly gondos név- és műmutatók. Kiderül például a levelezésanyagból, hogy a Móricz házaspár gondosan

³ „A DigiPhil a virtuális kutatókörnyezetet először az Arany János levelezése kritikai kiadásainak digitalizálási projektjén tesztelte, amely az Arany János Összes Művei 15–19. kötetekben található. A sikeres próbaidőszak után a Móricz-kutatócsoport is áttért az új környezet használatára a levelek leírásához”, CSÉVE–FELLEGI–KÓMÁR, i. m., 172.

nevelgetett Üllői úti otthonában – egy kaktuszt. Fogalmam sem volt róla eddig, hogy Magyarországon már 1905-ben szokás volt szobanövényként kaktuszt tartani. Holott a kaktusz, ez kereséssel könnyen kideríthető, négyszer kerül elő a levelekben, azt is megtudhatjuk, hogy egy cserépben volt a mályvával, ennek ellenére szépen fejlődött.⁴ Bár ahogy egykori biológiateanárom, Zentai Gábor felvilágosított, a mályvát nem szokás szobanövényként tartani: hogy mit tettek tehát Móriczék a kaktusszal egy cserépbe, talán soha nem derül ki, hacsak nem folytatódnak 1913 után a kaktusz és a mályva kalandjai. Mindenesetre nagyon jó volt egy kattintással tájékozódni a Móricz-lakás szobanövényeiről: nincs olyan gondos, papíralapú kritikai kiadás, amely tartalmazna növénymutatót is.

Az, persze, tagadhatatlan, hogy egy kötet sokkal jobban irányítja az olvasóit, meghatározza az értelmezésének fő irányait, mint bármely digitális kritikai kiadás, abban azonban korántsem vagyok biztos, hogy a fókusz effajta kijelölése egyértelműen előny. Ha két ember egymás közti levelezését olvassuk, sokkal hajlamosabbak vagyunk rá, hogy ne forrásként kezeljük a szövegegyüttest (illetve egyes darabjait), hanem kváziregényként fogjuk fel. Együttal szinte megfélemlünk a szükségszerű hiányokról (amikor az érintettek nem leveleztek, hanem akár szóban, akár telefonon beszéltek meg valamit), és valamiféle központi szálra összpontosítunk. Hogy a közelmúlt megjelenései közül hozzak példát: Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezését a legtöbben kétségkívül nem azért vették meg, mert két író diskurzusára voltak kíváncsiak: az ötven éven át tartó férfi-nő kapcsolat különlegessége és érdekessége adta az olvasók többségének a kezébe a könyvet.⁵ Holott ez a levelezéskötet sem pusztán erről a szerelemről, illetve házasságról „szól”: sokat megtudhatunk belőle, például, Mészöly egyes műveinek keletkezéstörténetéről (pl. *Az atléta haláláéról*) vagy a külföldi sikerhez és a Kádár-korszakban szokatlannak ható, nyugati kiadói marketinghez való viszonyról. A Babits Mihály és Gellért Oszkár levelezésének 1929 és 1941 közötti szakaszát közreadó kötet pedig a szerkesztésre, a közös szerkesztői munkára és a Nyugatra irányítja rá a figyelmünket, holott a két levelezőtárs kapcsolata nem erre korlátozódott, sőt nem 1929-ben kezdődött vagy mélyült el – ahogy a Buda Attila és Pataky Adrienn által sajtó alá rendezett kötet előszavában olvashatjuk: „[k]apcsolatuk az első világháború után vált szorosabbá, miután Babits is megházasodott, s a feleségek megismerkedése, apró konfliktusok és múló

⁴ Holics Janka kérdezi meg a férjétől, 1905. július 28-án, Szirkvashelyről Budapestre küldött levelében, hogy „A kaktusz mit csinál?”, <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.661>. Móricz három nappal később: „A kaktusz úgy látom megfogant. Nem ültettem át, mert sem cserép sem föld” <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.663>. Majd 1905. augusztus 12-én ezt írta Móricz a feleségének: „A kaktusz erősen nő! Még mindig egy cserépben van a mályvával...” <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.674>. Egy nappal később pedig ezt: „De ugylátom a kaktusz olyan szépen fejlődik hogy a szegfü sárgaságba esett az irígységtől” <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.676> (utolsó megtekintés: 2019. október 18.).

⁵ *A bilincs a szabadság legyen, Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése 1948-1997*, s. a. r., a jegyzeteket és az utószót írta NAGY Boglárka, Bp., Jelenkor, 2017.

érzékenységek ellenére, közelebb hozta őket egymáshoz”⁶ (Mindkét kötet már azzal is orientálja az olvasót egyébként, hogy van címe: az első esetben a házaspár kapcsolatára, a második esetben a szerkesztői, szerzői viszonyra utaló.)

Nem véletlenszerűen és nem pusztán az időbeli közelség okán emlegettem éppen ezt a két kötetet. Amikor, például, a Polcz Alaine–Mészöly-levelezés felől néztem a Móricz-levelezést, arra jöttem rá, mennyire félrevezető Holics Jankát kizárólag élete és a házassága tragikus vége felől értelmezni (ahogy ez megtörtént, ha nem is teljesen ugyanígy, Polcz Alaine esetében is, a levelezéskötet recepciójában): a házaspár kapcsolata, ha csak ezeket a leveleket olvassuk, leginkább irigylésre méltónak, szinte idillinek mondható. Arra is figyelmeztetett a két kötet összevetése, hogy hiába nem tarthatjuk Holics Jankát írónak (bármekkora szerepet is játszott egyes időszakokban Móricz műveinek a létrejöttében), az semmiképp sem igaz, hogy a kettejük közti leveleket ne kellene figyelmesen elolvasnia annak, aki Móricz pályakezdésére, szakmai indulására kíváncsi. A házaspár levelei nem kapcsolatuk dinamikájáról mesélnek csupán, és nem kizárólag a „szakmai levelezés” (a Szász Károllyal, Elek Artúrral, később Osváttal, Babitscsal váltott levelekre gondolok) segít Móricz íróvá válásának megértésében. Hiszen a reflektáltság épp a szerelmes-, majd házaspár levelezésében bukkan fel – már 1904. augusztus 30-án egy másik írói-szerelmi levelezéshez hasonlította Móricz a sajátjukat:

„Látja én is mindig olyankor irok magának mikor a foszforom javát elsistergettem egyéb dologra, – dologra! Nem is tudom hogy éri be maga édes ilyen simpla kis irkákkal. A napokban a George Sand és Musset szerelmes leveleiről olvastam egy tárczát. Ezeket a leveleket most kötetben adták ki s bárki belekandikálhat a két nagy szív rejtelseibe, a ki – egyebek közt franciául is ért. Talán már beszéltünk róluk, a két hóbolygóról. Most csak az jutott eszembe, hogy annak idején, ha ezek a levelek értő kézbe kerülnek, – milyen szánalmas mosollyal fogja végig lapozni a – czudar. No, kívánom hogy pukkadjon meg – aki nem irigyel.”⁷

De 1911-ben Holics Janka is utal a levelek megőrzésének a fontosságára: „Édes drága lelkem, most olvastam el gyönyörű, kedves levelét, melyet elteszek a többi műemlék közé hogy hirdesse ha meghalunk a mi boldog édes életünket színét [sic!]”⁸ Bár Holics Jankának ez a mondata inkább azt erősíti meg, hogy a házaspár levelezése kizárólag Móricz magánéletének elemzéséhez szolgáltatathat adalékokat, arra nem utal egyértelműen, hogy az asszony az irodalomtörténet számára tartotta volna fontosnak megőrizni a leveleket, amelyek az „édes életüket” hirdetik. Móricz családi levelezésének vizsgálata azonban (ennek képezik részét a feleségével váltott levelek is) nyilvánvalóan a pályakezdés árnyaltabb megértéséhez is közelebb vihet. Jól látszik, hogy a nagybátyja,

⁶ „...olvasd el szigorú szemmel cikkemet” Babits Mihály és Gellért Oszkár levelezése, 1929–1941, a leveleket összegyűjtötte, s. a. r., a bevezetőt írta BUDA Attila és PATAKY Adrienn, Bp., Gondolat, 2017, 8. Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Kedves Mihály, kedves Oszkár*, Alföld, 69(2018), 5. sz., 98–103.

⁷ Móricz Holics Jankának, 1904. augusztus 30-án. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.549>

⁸ Holics Janka Móricz Zsigmondnak, Nyustyáról, 1911. augusztus 16-án. <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1089>

Pallagi Gyula mennyire latba vetette a kapcsolatait, hogy egyengesse Móricz útját – egyfelől, és mennyire nem hitt az írói tehetségében – másfelől. Az a mondata, amelyet a húszéves unokaöccséhez intézett, nagyon szíven üthette Móriczot, mivel többször is felidézte később: „Lépésed a hóbert szélén van, s szinte attól tartok, nem is a külső szélén. Igazi tehetséged az írásra ez idő szerint oly jelentéktelen, hogy annyi jusson, mint te, az érettségit tett emberek 60 %-a író lehetne.”⁹

Az is meglepő lehet, a pálya későbbi alakulásának, a Móriczra ráégetett „realista”, „életes író” címkéknek az ismeretében mindenképpen, hogy Pallagi éppen az életismeret hiánya, az irodalmiasság miatt korholta az akkor 21 éves unokaöccsét: „Mintha sohasem láttad volna az életet közelebbről a Dickens regényeinél” – írta neki.¹⁰ De arra is Pallagi figyelmeztette, hogy nem kellene mások segítségére számítani folyamatosan – azt a mondatot, hogy „[a]z a baj, hogy roppant megszoktátok a támaszkodást, – szokjál le róla”,¹¹ később Móricz intézhette volna számos családtagjához, akik hol közbejárást kértek tőle, hol azt, írja meg helyettük a magyardolgozatukat, hol meg azt, szerezzen tyúkszemtapaszt, de leginkább, és minél gyorsabban küldjön pénzt. (És ebben a Móriczra támaszkodó csapatban, bár erről a szegény, korán elhunyt nagybácsi nem tehetett, rendszeresen ott volt Pallagi Gyula özvegye is.) A pálya alakulására, arra, hogy a *Hét krajcár* hozta áttörés után Móricz olyan sokat írt, annyi helyen publikált, hogy Oláh Gábor, saját bevallása szerint, nem tudta követni, nem pusztán a kiéheztetésre (a késeinek, gyötrelmesnek megélt pályakezdésre) következő mohóság, illetve az első világháború előtti időszak kiterjedt lap- és könyvpiaca volt hatással, hanem az egyre gyarapodó család eltartásának a kényszere is. Oláh Gábor, aki már 1909-ben Móricz „repülőgép gyorsaságával emelkedő” írói pályáját emlegette egy levélben,¹² ezt írta neki 1913-ban: „Irni akartam rólad afféle «írói arcképet», de mikor belekezdettem: egy új munkával vágtál főbe bennünket, ami megmásította addigi nézetemet s félbe kellett hagynom. Ha újra belekezek: megint ki fogsz lökni a kerékvágásomból, s én dühbe jövök újra és félbe hagyom az addigit újra. Kérlek azért, legalább egy évig ne

⁹ Pallagi Gyula Móricz Zsigmondnak, Kisújszállásról, 1900. január 21-én. <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.26> A *Forr a bor* című regény első, 1931-es változatában Móricz feljebb emeli a százalékot, egy Nyilas Mihály és a nagybátyja közt lezajló párbeszédben (persze, az sem lehetetlen, hogy Pallagi Gyula előszóban is elmondta ezt a mondatot, és akkor már többet mondott hatvan százaléknál...): „- Hát mi az Isten haragja akarsz lenni? // Felugrott s most először egy harmadik ember előtt, kikiáltotta: // - Író. // A bátyja hallgatott. // Ő sem szólt többet. // - Író!... - mondta a bátyja. - Író... Barátom, annyi tehetséggel, amennyi neked van, az érettségizettek kilencven percentje mehet az írói pályára... // Erre ő megfagyott és összeomlott” MÓRICZ Zsigmond, *Forr a bor*, Bp., Athenaeum, 1931, 265.

¹⁰ Pallagi Gyula Móricz Zsigmondnak, Kisújszállásról, 1900. október 5-én. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.50>.

¹¹ Pallagi Gyula Móricz Zsigmondnak, Sárospatakról, 1902. augusztus 12-én. <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.224>.

¹² Oláh Gábor Móricz Zsigmondnak, Debrecenből, 1909. december 28-án. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.970>.

írj, mert borzasztó ez a szakadatlan munka! Nem győzzük olvasni. Te gyorsabban irsz, mint ahogy mi olvasunk.”¹³

Ideje feltennem az ezúttal csak igen vázlatosan megválaszolható kérdést: vajon, ha Móricz pályakezdésére vagyunk kíváncsiak, mit mutat meg nekünk ez a levelezés-anyag? Először is, kérdések feltevésére sarkall – annak végiggondolására készítet, vajon a „saját hang” megtalálása, a biztos irodalmi ízlés kialakulása, az irodalmi hálózatba való beépülés vagy az írói öntudat megizmosodása a legfontosabb-e ahhoz, hogy valaki íróvá váljék. Kiderül ebből az anyagból, például, hogy Móricz maga is küzdött a túl erős hatásokkal, tudta, hogy sokszor utánoz még másokat, olyanokat ráadásul, akiket nem is szeretne. 1906. december elsején írta Elek Artúrnak, egy tárcája kapcsán: „»Művészi célja« volna, hogy lehetőleg egyszerű nyelven, s természetesen, minden művészieskedés nélkül legyen írva. S szabadulni próbáljon a stílusom, azoknak a modorától, kik eddig ilyen témákról irtak. Megvallom nehéz dolog. Én magam nem sokat irtam még ebből a tárgykörből s minduntalan észreveszem, hogy Jókait, s tudom is én kiket utánozok, sokszor a mi rettenetes Kozmánkat.”¹⁴

Ha az ízlésének alakulására vagyunk kíváncsiak, akkor látunk kezdetben lelkesedést Szabolcska Mihály iránt, majd, évekkel később Adyért: nincs ebben semmi különös, de ez a változás is az irodalomtörténeti klisék felülvizsgálatára kényszerít. Jól láthatjuk ugyanis, hogy senki sem lesz egy csapásra „modernné” vagy nyugatossá, és a visszaemlékezések, a visszatekintő interjúk könnyen elfedhetik az utakat, a tévelygéseket. Ha pedig Móricz irodalmi hálózatba épülését szeretnénk jobban megérteni, akkor „dokumentumközelben” nézhetjük végig, hogyan lesz a közlésért könyörgő pályakezdőből elismert író, mindössze néhány év alatt, olyan szerző, aki már vissza is utasít felkéréseket, aki fel meri mondani nagy nehezen megszerzett állását *Az Ujságnál*, aki maga szervez meg egy debreceni *Nyugat*-estet. (És igen emlékezetes az a mindenkori pályakezdőkre jellemző hisztérikus reakció, amikor még 1902-ben Szász Károly javításaitól borult ki,¹⁵ ahogy az is nehezen felejthető, mennyire túllőtt a célon, amikor Rákosi Jenőtől úgy kért lehetőséget, még ugyanabban az évben, hogy a „legkétségbeejtőbb nyomoruság széléről, elfuló lélekkel” fordulattal indította levelét¹⁶ – hogy aztán öt nappal később elnézést kérjen ezért.)

Folytathatnám még hosszan annak sorolását, milyen újdonságokat hozott számomra, hogy végre megismerhettem a Móricz életének első szakaszából fennmaradt úgy 1600 levelet. Mennyire meglepődtem azon, hogy Móricz nem írt meg minden vad témát, amit kapott, még ha valós, életből vett esetek voltak is. Gondolok itt a Janka

¹³ Oláh Gábor Móricz Zsigmondnak, Debrecenből, 1913. március 8-án. <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1341>.

¹⁴ Móricz Zsigmond Elek Artúrnak, 1906. december elsején. <http://www.digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.827>.

¹⁵ Leginkább a következő levelet érdemes elolvasni ebből a szempontból, Móricz Zsigmond Szász Károlynak, 1902. június 3-án: <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.185>.

¹⁶ Móricz Zsigmond Rákosi Jenőnek, 1902. augusztus 19-én: <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.225>.

által neki levélben elmesélt, önmagát felgyújtó nő esetére.¹⁷ Ez a különös hiány, a műbe kívánczó eset meg nem írása véleményem szerint azt is példázza, hogy Móricz számára a szerelmi háromszög elsősorban akkor volt értelmezhető, ha egy férfi két nő közti őrlődése állt a középpontban: abban az esetben viszont, amelyet Janka írt meg neki, a férje és szeretője közt vergődő nő tragikus alakja jelent meg. (Ilyenre sok példát az életműben később sem találunk – az egy férfiből és két nőből álló szerelmi háromszögre viszont rengeteget.) Vagy emlegethetném azt a fejtegetést, amely az írói felfogását világítja meg: a kiváltó ok egy jolsvai olvasó levele volt, aki igazolást kért Móricztól (két tanú aláírásával hitelesítve), hogy nem ő szolgáltatott adatokat *Az Isten háta mögött*hez, hiszen nem is ismerik egymást. Egy kizárólag szerzői leveleket tartalmazó válogatásba egy ilyen tanulságos levél nem is kerülhetne bele:

Tekintetes Móricz Zsigmond Urnak Budapest.

A múlt évben „Isten háta mögött” címmel megjelent regényében leírt alakokban Jolsván többen magukra ismernek s ezen tény következtében tehát megérthető módon keresik azon személyt, a ki ezen regénye megírásához anyaggal szolgált. A közvélemény az, hogy az a személy csak jolsvai lakos lehet. Nem célom, hogy ezen személy után tudakozódjam, minthogy azonban engem gyanúsítanak azzal, hogy én szolgálhattam volna adatokkal vagy én informálhattam volna Tekintetes Móricz urat, ezen ok miatt, én férfi becsületemre kinyilatkoztattam, hogy a regény íróját személyesen nem is ismerem, vele az életben soha nem beszéltem, sem írásban vele összekötetésben soha nem voltam, továbbá kijelenttem azt is, hogy becsületszavammal megerősített igazságom megerősítésére Tekintetes Móricz urat is felkérem nyilatkozattételre. Ezeknek előre bocsátása után tisztelettel kérem: méltóztassék részemre írásbeli nyilatkozatot kiállítani, nagyobb hitelesség okáért még két tanú aláírással is ellátni. Ezen nyilatkozatban félre nem érthető módon méltóztassék kijelenteni: vajjon ismer-e engem, és akár szóval, akár írásban szolgáltattam-e anyagot vagy adatokat „Isten háta mögött” című regényének a megírásához. Minthogy a gyanú, a sanda gyanú lelket öl, meg vagyok győződve, hogy ezen embertárs iránti kötelességét, amennyiben az ember legrágább kincséről, becsületről van szó csekély személyem iránt megtenni kegyes lesz.

Szíves fáradságát előre is hálásan megköszönve teljes tisztelettel vagyok Jolsván 1912 évi március 8-án kész szolgálja: Liptai János áll. állami elemi és iparisk. ipariskolai igazgató¹⁸

Móricz erre válaszképpen, az általa egyáltalán nem ismert jolsvai igazgatónak (leírja azt is a levelében, megerősítve levelezőtársa állítását, hogy valóban, soha nem találkoztak)

¹⁷ Igaz, Janka ezt nem irodalmi témaként, és voltaképpen nem is a férjének szánva írta meg: „Nagymamának egy tragikus hír, most hozzák: Handzo Pál, a Jani bátyja a loburg hp. [?] pénztárnokának fiatal felesége spiritusszal leöntötte magát és meggyújtotta, 3-ad napra szörnyű kinok közt meghalt. Szerelmes volt a szomszéd jegyzőbe s mikor már a férje kiadta az utját (aki állítólag nagyon szerette) és kilépett, rögtön sikoltásra fordult vissza, és a felesége lángokban szaladt ki. Lekapta a kabátját és ráborította, bevitte a szobába, az asszony akkor is ezt kiáltotta: Árpád segíts! (a kedvese.) A férje aztán többé nem is nézte meg, két ápolónőt vett melléje. – 2 kis árva maradt utána” Holics Janka Móricz Zsigmondnak, Zólyomból, 1909. július 26-án. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.938>.

¹⁸ Liptai János Móricz Zsigmondnak, Jolsváról, 1912. március 8-án. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1157>.

egy rövid fejtegetést ad írói technikákról és ambícióról, az esetleges referencialitásról meg a sértett kisvárosokról:

Az író lelke egy sajátos fényképezőkészülék, amely akármerre vitetik, mindenütt pihe-nés nélkül s szakadatlanul dolgozik, hogy az Életről véghetetlen sok igaz adatot gyűjtsön. Mikor aztán a művész munkához lát ezek a kész képek mind végig peregnek öntudatlanul lelkében s ezekből nő ki valami egészen idegen új élet, a mely többé nem a való, csak képe mása. A magam esetére vonatkoztatva a dolgot: ahol csak én megfordultam világeletemben, kisvárosban, egész bizonyosan benne van az ott látott, hallott, átélt élményeimnek valami nyoma abban a regényemben, a melyben a magyar kisvárosokról akartam tőlem telhetőleg igaz és hű képet adni. És valóban a többi kisvárosokból is kaptam közvetett uton értesítéseket, hogy «ezt meg ezt róluk irtam!» de ezek a hírek mind a kedélyes megértés és méltánylás hangján voltak tartva s épen annyira emelték írói önérzetemet, mint amazok a hírek, a melyeket olyan kisvárosok lakosaitól kaptam, akiknek táján sem fordultam meg soha: hogy „na hát, akárhol vette, de mintha csak a mi ez vagy amaz polgártársunkat írta volna meg!”... Mi az író ambíziója, ha nem az, hogy csalódásig hiven találja el az élet képét, úgy hogy mindenki úgy ismerjen rá a képre, mintha magát az életet nézné.¹⁹

De számomra a leginkább meglepő, és nemcsak a Móricz-kutatás számára fontos, de a magyar közoktatási kánon átgondolatlanságához is erős adalékokkal szolgáló levél 1912. október 26-án íródott meg. Ady Lajos kikövetkeztethető kérésére (ez a levél nem található meg az anyagban), hogy Móricztól melyik novellát tegye be egy (feltételezem) tankönyvbe, a megszólított a következőt válaszolta: „Kedves Könyvcsináló Uram, itt a Kolumbus tojása: a Hét krajcárt vegye be a könyvébe. Az egy igazi, prima, elnyűhetetlen sapka. Abban minden van, a mi csak kell: stílus, stilisztika, morál, ideál, realizmus, romantika, jó a nagyoknak s a kicsiknek s azt minden embernek már gyermekkorában meg kell unnia: szóval ez az igazi tankönyvgyöngye. Még rövid is! Szívesen üdvözlí barátja Móricz Zs”²⁰

Amikor Móricz a *Hét krajcárt* javasolta, nem azt írta tehát, hogy „ez a legjobb novellám”, „ezzel lettem íróvá” – és párévnyi saját termésből válogatott csak, míg mindazoknak, akik most antológiába szeretnék betenni Móricz bármely novelláját, további 30 év termése is rendelkezésére áll. A *Hét krajcár* mégis kimozdíthatatlan a tankönyvekből. De Móricz prófétikusan látta a jövőt – valóban megadjuk hosszú évtizedek óta az esélyt mindenkinek, hogy már gyerekkorában megunhassa a *Hét krajcárt*. 1979-ben, az *Alföld* folyóirat körkérdésére Csalog Zsolt azt mondta, hogy „[a] Hét krajcárt anyák napi giccsnek tartom (nem véletlen, hogy úgy belopta magát minden magyar iskolai tanterv szíve közepébe)”.²¹ Most tehát kiderült, valóban nem véletlen ez, de ehhez a „belopáshoz”, legalábbis a kezdeteknél, kellett maga Móricz is. Tudnám még folytatni hasonló példákkal, de talán ennyi is elég volt ahhoz, hogy

¹⁹ Móricz Zsigmond Liptai Jánosnak, Budapestről, 1912. március 12-én. <http://digipphil.hu/o:mzs-lev.tei.1161>.

²⁰ Móricz Zsigmond Ady Lajosnak, Leányfaluról, 1912. október 26-án. <http://digipphil.hu/o:mzs-lev.tei.1275> (a fentebbi hivatkozások utolsó megtekintése: 2019. október 18.).

²¹ CSALOG Zsolt, *Kérdések-válaszok [körkérdés Móricz Zsigmondról]*, *Alföld*, 30(1979), 7. sz., 34.

igazoljam: az irodalomtörténeti kutatások textológiai munka nélkül nem létezhetnek, így nagyon bízom benne, hogy ez a levelezéskiadás folytatódni fog (hiszen 1913 után Móricz még közel harminc évet élt), sőt egyszer talán eljutunk oda, hogy a nyugatosaink levelezése egy hálózattá kapcsolódik össze, végre olyan módon, ahogy ez egyes kötetek megjelentetésével soha nem lenne lehetséges.